

Eestikeelse terminoloogia programm 2013–2017¹

Kadri Sõrmus

Haridus- ja Teadusministeeriumi terminoloogiaprogrammi juhtkomitee esimees

Sissejuhatuseks

Kiire ning kõiki valdkondi hõlmav teaduse ja tehnoloogia areng XX ja XXI sajandil on tõstnud päevakorda terminoloogiateema, sest nii oskus- kui ka üldkeelde lisandub pidevalt suurel hulgal uusi termineid. 2015. aastal võime õigustatult väita, et eesti keel, olles viiekümne tehnoloogiliselt arenenuima keele seas, on ka ELi ametlik keel, millesse ja millest tõlgitakse iga päev eri eluvaldkondade dokumente. Kuid fakt, et „teaduses tekib igal aastal igas selle harus kümneid ja sadu uusi mõisteid, mille tähistamiseks luuakse uusi termineid, mis ilmuvad ingliskeelses teaduskirjanduses või inglise töökeelega konverentsiettekannetes“,² sunnib meid eesti keele elujõu hoidmiseks tugevasti pingutama. Riikidel, mille teaduse, õiguse ja hariduse keeleks ei ole inglise keel, tuleb teadlikult ja järjepidevalt rahvuskeelsete ülikoolide ja teadusasutute toimimiseks vajalikku sõnavara arendada ja juurutada, et keelekasutus ei jääks ajale jalgu ning teadlased-spetsialistid saaksid inglise keele kõrval mõttevahetust pidada ka rahvuskeelt kasutades. Oskuskeele vaegarengu oht puudutab eriti teravalt väikese kasutajaskonnaga rahvuskeeli.

Kuidas lahendada dilemma, et ülikoolide rahvusvahelistumiseks ülioluline suhtlus käib inglise keeles, kuid oma rahvuskeele arenguks on oluline, et rahvusvahelise keele kõrval oleks kasutusel ja areneks ka omakeelne terminoloogia, omakeelne teadussõnavara. Kui rahvuskeele asemel minnakse mõnes valdkonnas üle inglise keelele, pidurdub keele areng konkreetsetes valdkonnas kiiresti. Valdkonna kaotus ja oskuskeele vaegareng seavad aga kahtluse alla eesti keele kui Eesti Vabariigi riigikeele toimimise moodsa polüfunktsionaalse keelena, tänapäevase, avaliku sfääri ja üldhariduse keelena.

Terminoloogia arendamiseks on erinevaid võimalusi. On riike, kes otsivad lahendust peamiselt ingliskeelsete sõnade mugandamisest. Eestis on püütud kasutada pigem Soomele omast lähenemisviisi ning loodud terminitele omakeelsed vasted. Selline käsitlus on teadlik keelepoliitiline otsus, mis peaks aitama hoida eesti keelt teaduskeelena ning vältima keele muutumist kõögikeeleks, nagu on juhtunud näiteks Maltal, kus oma keelt kasutatakse küll kodustes oludes, kuid hariduse ja teaduse valdkonna on vallutanud inglise keel.

Ajaloost

Haridus- ja Teadusministeerium on terminoloogiatööd sihikindlalt toetanud alates Eesti Vabariigi taassünniaastatest eelmise aastatuhande viimasel kümnendil. 1991–2008

¹Arvutivõrgus: https://www.hm.ee/sites/default/files/eestikeelse_terminoloogia_programm.pdf

² Vt Gunnar Oki raport:

https://riigikantselei.ee/sites/default/files/riigikantselei/strateegiaburoo/eutarkvt_loppraport.pdf

rahastati terminoloogiaalaseid üksikprojekte. 2007. aastal koostasid ministeeriumi, kõrgkoolide, Eesti Keele Instituudi ja Emakeele Seltsi spetsialistid riikliku programmi „Eestikeelse terminoloogia toetamine (2008–2012)“. Rahastati terminikomisjonide võrgu loomist, komisjonide töö korraldamist, terminisõnastike projekte (eelkõige haridusterminoloogia sõnaraamatu koostamist), terminoloogiaspetsialistide õpet, terminitööd toetava ühtse IT-keskkonna loomist, terminoloogiaga tegelevaid asutusi ja eesti keele tõlkijate tööd Euroopa Liidu institutsioonides. Riikliku programmi loomisega muutus terminoloogiatöö Eestis stabiilsemaks.

Eestikeelse terminoloogia programm 2013–2017

Praegu kehtiv terminoloogiaprogramm (ETP) võeti vastu 2013. aastal. See on eelmisest täpsem ja konkreetsem. Programmi põhimõtteliseks aluseks on Eesti Vabariigi põhiseadus, mille järgi riik peab tagama „eesti rahvuse, kultuuri ja keele säilimise läbi aegade“. Konkreetse suunise ETP koostamiseks annab „Eesti keele arengukava 2011–2017“ (EKA; kinnitatud 26. novembril 2010 Vabariigi Valitsuse määrusega nr 451), mille meetmes 1 nähakse ette „koostada eestikeelse terminoloogia toetamise ja arendamise riiklik programm (2013–2017)“.

Programmi täitmise eest vastutab Haridus- ja Teadusministeerium (HTM). Selle rakendamist koordineerib HTMi kureeritav ETP juhtkomitee. Programmi rakendusüksus on Eesti Rakenduslingvistika Ühing (ERÜ). Programmi põhitäitjateks on Eesti Keele Instituut, kõrgkoolid ja Tartu Ülikooli Sihtasutus; partneriteks on ministeeriumid ja põhiseaduslike institutsioonide (Vabariigi President, õiguskantsler, Eesti Pank, Riigikogu, Riigikontroll, kohtud) kantseleid, terminoloogiakomisjonid ning teised terminitööga kokku puutuvad ühendused ja üksikisikud.

„Eestikeelse terminoloogia programmi 2013–2017“ eesmärk on arendada eesti oskuskeelt, mis võimaldab erialalist suhtlust, uurimistööd, käsitlusobjektide teaduslikku tunnetamist, kirjeldamist. Oluline on siduda kasutatavad mõisted eesti keele ja eriala mõistesüsteemiga.

Programmi tegevused keskenduvad peamiselt kõrgkoolide terminoloogiaõppe võimaluste olulisele lisamisele, terminoloogiaalaste stipendiumide süsteemi käivitamisele, eurotõlkide ja -tõlkijate nõustamisele ning mitmetele väiksematele projektidele.

Eesti keele arengukava 2011–2017 seab kirjakeele ühtsuse, üldarusaadavuse, asja- ja ajakohasuse tagamiseks oskuskeelekorraldusele järgmised ülesanded:

- Arendada Eestile oluliste teadus-, tehnika- ja majandusharude ning huvialade oskussõnavara ning kaasata valitsusasutused oma valdkonna terminivara arendamisse.

- Toetada riiklikult terminitöö vorme (terminibaaside loomine, eriala terminikomisjonide tegevus, terminoloogiastipendiumid, oskussõnastike, erialaõpikute või -käsiraamatute koostamine, terministandardite koostamine).
- Tagada oskuskeeleanfo võimalikult lai levik (terminiandmebaaside jm allikate üldine kättesaadavus, info oskussõnastike ja andmebaaside kohta, nende kriitika) ja eestikeelse oskussõnavara kasutamine (mh doktoriväitekirjade ulatusliku eestikeelse kokkuvõtte kaudu, kui väitekiri ise on võõrkeelne).
- Arendada terminibaaside tarkvara.
- Anda kõrgkooliõppe osana või täiendusõppena oskuskeeleanpet keelespetsialistide kõrval ka teiste alade spetsialistidele, edendada terminoloogiapõhimõtete uurimist ja arendamist.
- Soodustada eri asutuste terminoloogiakoostööd, eriti riigiasutuste ja ettevõtjate koostööd ELi asutustes töötavate ametnikega; suurendada üld- ja oskuskeelekoolituste abil üldist teadlikkust terminitöö vajalikkusest ja põhimõtetest.
- Osaleda rahvusvahelises terminoloogiatöös ja terminoloogia ala rahvusvahelises teadustegevuses.
- Algatada Euroopa Liidu tasemel tegevus väikse kasutajaskonnaga keelte terminoloogia arendamiseks.

Terminoloogiaprogrammi tegevused

Terminoloogiaprogramm toetab nelja laadi tegevusi, mis on kõik eespool nimetatud eesmärkidega seotud.

1. Kõrgkoolide terminoloogiamoodulite toetamine

Kõrgkoolide terminoloogiamoodulite toetamise eesmärk on soodustada terminoloogiamooduli kursuste väljatöötamist ja arendamist, terminoloogiakogumike ja -õpikute ettevalmistamist, terminoloogiaalase kirjanduse ostmist, terminoloogiakonverentside korraldamist, rahvusvahelistel terminoloogiaüritustel osalemist ja terminoloogiavaldkonna välisspetsialistide kaasamist.

2. Võõrkeelse väitekirja eestikeelse resüme'e väljaandmine

Eestikeelse resüme'e stipendiumi eesmärk on soodustada eestikeelset terminiloomet, eri valdkondade eesti teaduskeele arendamist ning kasutamist. Stipendiumi saavad taotleda kõik Eestis kaitstud doktoriväitekirjade autorid. Resüme'e peab olema kirja pandud selgelt, loogiliselt ning teaduslikus stiilis, tekstist arusaamist toetava lausete pikkuse ja struktuuriga, kajastama kõiki väitekirja osade põhiseisukohti ning kasutama eestipäraseid oskussõnu. Nõuded puudutavad ka resüme'e pikkust, mille nõutav maht varieerub 8000 täheruumist täppis- ja tehnikateadustes kuni 15 000-ni sotsiaal- ja humanitaarteadustes.

3. Eestikeelse terminoloogia sihtstipendiumi väljaandmine

Eestikeelse terminoloogia sihtstipendiumi väljaandmisega tahetakse soodustada eestikeelse terminiloome arendamist, tunnustada ja väärtustada valdkonnas tegutsevate õppejõudude, teadustöötajate ja üliõpilaste terminoloogiaalast tööd, toetada teadustöö tegemist välismaal, erialakonverentsidest osavõttu ja erialase kirjanduse soetamist.

Stipendiumi(de)le saavad kandideerida kõik avalik-õiguslike kõrgkoolide üliõpilased, õppejõud ning teadustöötajad, kelle õppe- või uurimisvaldkond on seotud eestikeelse terminoloogiaga ja selle arendamisega või kes arendavad eesti terminoloogiat oma mis tahes eriala doktoritöö osana.

4. Terminisõnastike ja terminibaaside loomise ning terminikomisjonide tegevuse toetamine

Terminisõnastike ja terminibaaside loomist ning terminikomisjonide tegevust toetatakse avatud konkursi kaudu. Väikesteks või suuremateks terminoloogiakomisjonideks on koondunud entusiastlikud oma ala patrioodid – õppejõud, õpetajad, tõlkijad, ametnikud, kuid on ka üksikult tegutsejaid. Konkursi eesmärk on edendada eesti oskuskeelt kirjakeele eri kasutusvaldkondades, tunnustada terminikomisjonide, tööruhmade ja üksikisikutest terminoloogiaarendajate tööd. Toetatakse terminibaaside koostamist ning terminoloogiaalase tegevuse kulusid. Konkursist saavad osa võtta nii pikemalt tegutsenud kui ka hiljuti tegevust alustanud terminikomisjonid, väiksemad tööruhmad, üksikisikutest terminisõnastike ja terminibaaside tegijad, kes korrastavad ning arendavad mingi valdkonna eestikeelset terminoloogiat.

Soovitused valdkondlikuks terminoloogiatoeks

Terminoloogiaprogrammi toetuse saanud erialaterminikomisjonidel on soovituslik kasutada mõistepõhist üldkasutatavat terminibaasi Termeki (term.eki.ee). Termeki ehk sõnastiku koostamise ja toimetamise keskkond on Eesti Keele Instituudi poolt terminoloogide töö lihtsustamiseks loodud tasuta töövahend. Ühise keskkonna ülesanne on parandada sõnastike kvaliteeti, ühtlustada märksõnade esitamise viise.

Teine soovitus terminisõnastike ja terminibaaside tegijaile on valdkonnas tegutsevate inimeste omavaheline koostöö. Kahjuks tuleb tõdeda, et mitte alati ei jõua valdkonna esindajad, erinevad kõrgkoolid ja uurimisasutused kokkuleppele ning sama valdkonna terminoloogia arendamiseks luuakse mitu paralleelselt töötavat terminoloogiakomisjoni. Mitu valdkondlikku komisjoni võib tähendada, et terminitöö selles vallas edeneb kiiremini ja paremini, kuid tegeliku elu näidete põhjal võivad töötada terminoloogiakomisjonid ka teineteise vastu, luua paralleelselt käibel olevaid termineid ning keelduda teise komisjoni loodut aktsepteerimast. Kokkuvõttes võib selline tegevus hoopis suurendada segadust terminoloogia vallas.

Kahjuks ei ole terminiloome valdkond, milles oleks erineva taustaga inimeste vahel kerge üksmeelt saavutada. Hariduslikud, vanuselised, koolkondlikud, ja paikkondlikud erinevused mõjutavad inimeste taju ja arvamust terminiküsimustes. Oma valdkonna terminiloome on südamelähedane ja emotsionaalne teema, mille puhul soovivad erialainimesed eksperdina oma arvamust avaldada ja omapakutud terminid kaitsta. Terminoloogiatöös on ülimalt oluline asjaosaliste soov jõuda kompromissile, mitte jäigalt komisjoni soovitatud terminile vastu seista. Parema tulemuseni jõudmiseks soovitatakse terminoloogiaprogrammist toetust saanud projektide juurde kindlasti terminoloog konsultandiks kutsuda. Muidugi võib tekkida erimeelsusi ka erialainimeste ja terminoloogide vahel.

Kindlasti on eri koolkondade esindajate terminoloogilistel eriarvamustel negatiivne mõju nagu on negatiivne mõju sellelgi, et mõne valdkonna spetsialistid ei järgi komisjoni antud terminoloogilisi soovitusi. Tulemuslik terminoloogiatöö nõuab kompromisse ja eeldab, et väljapakutud terminid oleksid selgeks vaieldud ja aktsepteeritud võimalikult paljude kasutajagruppide poolt.

Terminoloogiaprogrammis antakse töögruppidele teise sama valdkonna töögrupi tegevusest teada ning õhutada ühiselt tegutsema. Eri institutsioonide vahelise ühisprojektina tehtav töö, kuhu on kaasatud ka nt ülikoolide ja teadusasutuste töötajad ning terminoloog, muudab toetuse saamise tõenäolisemaks. ETP eesmärkide saavutamist võib oluliselt raskendada see, et ei jätku terminoloogiakoolitusega eesti keele või terminoloogiatööst huvitatud eri valdkondade spetsialiste või pole üldse valdkonna terminoloogia arendamisega tegelevaid inimesi. Oluline on teadvustada, et iga valdkonna terminoloogia arengut veavad konkreetse valdkonna esindajad, inimesed, kes selles valdkonnas oma igapäevast tööd teevad.

Valdkonnad

2015. aastal arendatakse terminoloogiaprogrammi toel terminoloogiat kaheksas valdkonnas. Töögruppide arv valdkonnas ei ole võrdne. Enim terminoloogiakomisjone tegutseb tehnika ja loodusteaduste vallas (vt tabel 1).

Tabel 1. Eestis terminoloogiaprogrammi toel tegutsevad terminoloogiakomisjonid (2015).

1. Haridus	1
2. Humanitaaria ja kunstid	10
3. Sotsiaalteadused, ärimus ja õigus	8
4. Loodus- ja täppisteadused	12
5. Tehnika, tootmine ja ehitus	13
6. Põllumajandus	3
7. Tervis ja heaolu	8
8. Muu	4

Konkreetsemalt arendatakse

- haridusvaldkonnas haridusterminoloogiat;
- humanitaaria ja kunstide valdkonnas klaasikunsti, kullassepatöö, sepakunsti, nüüdismuusika, rahvatantsu, arheoloogia, orientalistika, teoloogia, rahvusfilmograafia, filminduse terminoloogiat;
- sotsiaalteaduste, äri ja õiguse valdkonnas arvestus- ja finantsvaldkonna, dokumendi- ja arhiivihalduse, asjaajamise, raamatupidamise, raamatukogunduse, panganduse, avaliku halduse, poliitika, valitsemise aluste ja poliitikateooria valdkonnaga seonduvat terminoloogiat;
- loodus- ja täppisteaduste valdkonnas botaanika, floristika, eestikeelsete imetajanimede, linnunimetuste, taimenimede, puuviljanduse, ihtüoloogia, biokeemia, keemia, kosmoseterminoloogia, tööstusökoloogia ja parasitoloogia terminoloogiat;
- tehnika, tootmise ja ehituse valdkonnas geotehnika, geoloogia, toiduteaduse, mööblitootmise, elektroenergeetika, energeetika, lihanduse, mäenduse, geotermioloogia, materjalitehnika, metalliõpetuse, metallide tehnoloogia, metroloogia ja mõõtetehnika, tootmistehnika ja tootmissüsteemide terminoloogiat;
- põllumajanduse valdkonnas loomakasvatus-, mesindus-, veterinaarmeditsiini terminoloogiat;
- tervise ja heaolu valdkonnas meditsiini, radioloogia, farmaatsia, laborimeditsiini, meditsiinifüüsika, rahvatervishoiu, e-tervise valdkonna ja veeühingu tööga seotud terminoloogiat.
- Märksõna „muu“ hõlmab Kennelliidu tegevusvaldkonna, lennunduse, merenduse, sõjanduse, julgeoleku ja kaitsepoliitika valdkonna terminoloogia töögrupe.

Terminoloogia rakendamine

Terminiloetelude rakendamiseks ning uute värskest loodud terminite käibesse viimist toetab teine riiklik programm – kõrgkooliõpikute programm³. Riikliku programmi „Eestikeelsed kõrgkooliõpikud 2013–2017“ eesmärk on soodustada eestikeelse teadusterminoloogia arendamist, levitamist ja kinnistamist kõrgkoolides eestikeelsetes õppematerjalides ja eestikeelses õppeprotsessis kasutamise ning eesti keeles publitseerimise väärtustamise kaudu.

Õpikute autorid kasutavad erialateadmiste edasiandmisel terminoloogiakomisjonides tehtud tööd ja andmebaasides registreeritud terminoloogiat. Sellisel moel saab uus terminoloogia uutele noortele teadlastele omaseks ja iseenesestmõistetavaks. Igal aastal

³ Arvutivõrgus: (https://www.hm.ee/sites/default/files/eestikeelsete_korgkooliopikute_programm.pdf).

sõlmib HTM kümmele lepingut uute õpikute koostamiseks. 2015. aastaks on valminud 47 uut terminoloogiat juurutavat kõrgkooliõpikut.

Andmebaasid

Loodud terminoloogiaga on võimalik tutvuda aadressidel

www.terminoloogia.ee

https://et.wikipedia.org/wiki/Kasutaja:Estopedist1/Oskuss%C3%B5nastikud_valdkonniti

http://eter.ee/oskuss_vorgus.php

Kokkuvõtteks

Eesti terminoloogiaprogrammi peamine eesmärk on eestikeelse teaduskeele säilitamine ja erialakeele terminoloogia arendamine, et eesti keel ei muutuks nn kõögikeeleks, vaid säilitaks teaduskeelele omase terminirohkuse, võimaluse oma keeles ka abstraktsetel teemadel vestelda. Selleks, et keel jõuaks ühiskonnas toimuvale järele, või veelgi parem, suudaks ühiskonna arenguga sammu pidada, nõuab oskuskeel järjest suuremaid ressursse, tähelepanu, paremat koostööd ja organiseeritust.

Eestikeelse terminoloogia arendamise nimel tuleb kõikidel asjaga seotud inimestel seljad kokku panna ja erimeelsused unustada. Haridus- ja Teadusministeerium toetab terminoloogiatööd, kuid erialaterminoloogia arendamine on siiski iga valdkonna spetsialistide käes.

Eestikeelse terminoloogia programmi 2016. aasta taotlusvoor avatakse aasta alguses. Informatsiooni selle kohta on võimalik leida lehelt <http://terminoloogia.ee/>